

Karolina CHURSKA-NOWAK

Poznań

Anna GULCZYŃSKA

Poznań

Barbara JANKOWIAK

Poznań

Modele wychowania seksualnego w rodzinach pochodzenia współczesnych kobiet na tle przemian obyczajowych w sferze seksualności

I. Przemiany obyczajowości a wychowanie seksualne

Rewolucja seksualna – której początki sięgają lat 60. w Stanach Zjednoczonych i w krajach Europy Zachodniej – była zakwestionowaniem dotychczasowej kultury, polityki, organizacji społecznej, oczywistych form codziennej egzystencji, norm etycznych, wzorów i standardów zachowania dotyczących tej sfery¹. Związane z nią zmiany dokonywały się w dużym stopniu pod wpływem rosnącego w siłę ruchu feministycznego. Ogólna sytuacja lat 60. i 70 XX wieku, obalenie tabu intymności, liberalizacja norm obyczajowych, postęp w opracowywaniu metod antykoncepcji, wszystko to stworzyło podatny grunt dla przeobrażeń obyczajowych. Ich antytradycjonalistyczny charakter doprowadził do zmiany podejścia do problemu ludzkiej seksualności. Nastąpił wzrost niezależności i autonomii kobiet, zmieniło się też postrzeganie pełnionych przez nie ról, tak w życiu prywatnym, jak i publicznym. *Oddzielono funkcje macierzyńsko-wychowawcze od małżeńskich, w efekcie czego kobieta rozpoczynając życie seksualne nie znajduje się już pod presją związku małżeńskiego, zaś decyzja o zamążpójściu nie implikuje obowiązków rodzicielskich*².

Wymienione tendencje związane ze sferą seksualności, dotarły do Polski z pewnym opóźnieniem. Wskazuje się na dwa etapy rewolucji seksualnej w Polsce. *Pierwszy z nich miał miejsce pod koniec lat 70, kiedy w polskiej prasie zaczęły pojawiać się artykuły na temat seksu i erotyki, zwiększyła się wiedza na ich temat, a równocześnie dostrzeżono potrzebę wprowadzenia edukacji seksualnej. Zaczęło zmieniać się nastawienie do tej sfery życia z pragmatyczno-medycznego na hedonistyczny. Drugi etap rewolucji seksualnej, należy wiązać z okresem transformacji*³. Rok 1989 można więc potraktować jako symboliczną cezurę przemian oby-

¹ A. Pałuk, *Modele ról kobiety w podręcznikach wychowania seksualnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, s. 35.

² Ibidem, s. 37.

³ Wśród najważniejszych zmian kulturowo-społecznych w Polsce, które dokonały się po 1989 roku, wymienia się: rozwój nauki i technologii i ich coraz większy wpływ na życie społeczne, przemiany gospodarcze (upowszechnienie się zasad wolnego rynku i konkurencji), przemiany struktury społecznej, przemiany wewnętrznych funkcji państwa (odwrót od modelu państwa opiekuńczego), urbanizacja, postęp cywilizacyjny, wzrost świadomości ekologicznej, wzrost emancypacji społecznej różnych segmentów społeczeństwa, dotąd wykluczonych z *demos*, a także wzrost liberalizacji reguł rządzących życiem publicznym, przemiany systemu wartości (od zakazów i nakazów do uprzywilejo-

czajowości, której czynnikami były m.in. większe otwarcie na Zachód, powstanie wolnego rynku, a przejawami: rozwój pronobizensu i przemysłu erotycznego, a także coraz powszechniejsze wykorzystywanie przez media problematyki dotyczącej erotyki i seksu⁴. Zniesienie cenzury, osłabienie reguł wyznaczających jakie zachowania są właściwe i stosowne, a tym samym zmniejszenie kontroli społecznej sprawiły, że przesunęła się granica tego co dopuszczalne w dyskursie publicznym i o czym można mówić bez poczucia wstydu i obawy, że zostanie to negatywnie odebrane⁵.

Warto zauważyć, że przemiany obyczajowości obserwuje się nie tylko w sferze publicznej, ale także w zwyczajach seksualnych Polaków. Dotyczą one rynku usług seksualnych, publicznej obecności czy akceptacji erotyki i nagości, ale również życia intymnego. Rozwój wolnego rynku, wszechobecność seksu w mediach, w reklamie to wszystko powoduje, że rośnie swoboda seksualna⁶. Seks przedmałżeński traktowany jest współcześnie niemal jak norma obyczajowa, badania pokazują, że obniża się wiek inicjacji seksualnej⁷, a zdecydowana większość Polaków opowiada się za wprowadzeniem edukacji seksualnej do programów szkolnych. *Współcześnie seks jest traktowany jako bardzo istotny obszar życia codziennego, którego celem jest przede wszystkim dostarczanie przyjemności. Zostaje on oddzielony od prokreacji, tym samym zwiększa się liczba partnerów i rośnie przyzwolenie na przygodne kontakty seksualne. Traktowanie seksu jako jednostkowej przyjemności oraz prywatyzacja sfery publicznej to czynniki, które decydują o zmniejszającej się kontroli Kościoła nad tym obszarem*⁸. Przy czym należy zaznaczyć, że liberalizacja postaw w tej sferze wzrasta wraz z wykształceniem respondentów i rządzonym uczestnictwem w praktykach religijnych.

Jednym z istotnych wymiarów zmian w sferze obyczajowej, wywołanych procesami społeczno-kulturowymi, takimi jak rozwój ruchu feministycznego, rewolucja seksualna czy

wania i przyzwolenia), w tym w szczególności tendencja do sekularyzacji, wzrost indywidualizmu i roli jednostki. M. Ziółkowski, *Przemiany interesów i wartości społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2000, s. 23–24.

⁴ Jednym z ważniejszych czynników wpływających na zmiany w sferze obyczajowej, a szczególnie tych jej elementów, które wiążą się z seksualnością człowieka, jest rozwój środków masowego przekazu. Przyczynia się on do rozkwitu demokratyzacji pożądania, co oznacza z jednej strony powszechny dostęp do obecnego w mediach seksu – jego przedstawień czy usług z nim związanych, a z drugiej strony pojawienie się bardziej zróżnicowanej i pluralistycznej kultury seksualnej, tych jej form, które były dotąd wykluczane. Mc Nair, *Seks, demokratyzacja pożądania i media, czyli kultura obnażania*, Wydawnictwo MUZA, Warszawa 2004, s. 30.

⁵ M. Szpakowska, *Chcieć i mieć. Samowiedza obyczajowa w Polsce okresu przemian*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2003, s. 257.

⁶ Warto zaznaczyć, że rosnąca liberalizacja postaw w dziedzinie obyczajowości seksualnej wywołuje działania, które mają te tendencje ograniczyć. Zob. B. Łaciak, *Obyczajowość polska czasu transformacji*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2005, s. 355–361.

⁷ Zmiany społeczne i biologiczne dokonujące się na przestrzeni ostatniego stulecia przyspieszyły wiek inicjacji. Obniżył się wiek, w którym eksperymenty seksualne młodzieży stają się akceptowane. Podejmowanie wcześniejszych kontaktów seksualnych nie dotyczy już wybranej grupy nastolatków. Wraz ze zmieniającym się w danej kulturze postrzeganiem właściwego momentu inicjacji zmienia się postrzeganie czynników ryzyka inicjacji przedwczesnej. W Polsce średni wiek inicjacji seksualnej na próbie reprezentatywnej wynosił 19 lat i miał tendencję spadkową. U kobiet był wyższy – 19,4, a u mężczyzn niższy – 18,6. Zestawienie danych wcześniejszych z 1997 roku z danymi późniejszymi z 2001 roku potwierdza ale i koryguje tę tendencję. Dla Polek porównanie daje wynik: 19,34 i 19,12 dla mężczyzn odpowiednio 18,34 i 18,32. Okazuje się, że na przestrzeni ostatnich lat zanotowano niewielkie obniżenie wieku inicjacji, przy czym średni wiek rozpoczęcia współżycia jest u chłopców znacznie niższy niż u dziewcząt. Wiek inicjacji zależy od wielu zmiennych i stylu życia młodych ludzi, koreluje też z wykształceniem, im jest ono wyższe tym inicjacja jest późniejsza. Wyniki badań przywołuje M. Beisert, *Trud dorastania seksualnego, w: Seksualność w życiu człowieka*, red. M. Beisert, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 163.

⁸ H. Jakubowska, *Socjologia ciała*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009, s. 64.

emancypacja społeczna kobiet, jest rozbudzenie kobiecej seksualności. Można zatem powiedzieć, że w sypialni Polaków nastąpiło równouprawnienie wyrażające się m.in. w tym, że kobiety są coraz częściej stroną inicjującą kontakty seksualne, a ich przyjemność jest traktowana jako równie ważna tej, którą osiągają mężczyźni⁹. Analiza polskich przekazów medialnych okresu transformacji, dokonana przez Beate Łaciak wskazuje na dość powszechną emancypację kobiet w sferze życia erotycznego, ograniczoną jednak nadal w sferze zawodowej. Kobiety zwykle ukazywane są w nich jako osoby przejmujące inicjatywę w erotyce, odnajdujące w niej przyjemność, poszukujące nowych wrażeń, wolne od stereotypowo przypisanych im ról „oczekujących” na męskich zdobywców, którzy zachęcają czy przekonują je do seksu. Współczesne kobiety, także częściej niż mężczyźni są skłonne poszukiwać fachowej pomocy w przypadku problemów z życiem seksualnym czy płodnością¹⁰. Dokonującą się w ciągu ostatnich dziesięcioleci zmianę w relacjach między mężczyznami a kobietami, potwierdzają wyniki badań zachodnich społeczeństw. Pokazują one wyraźnie, że życie seksualne respondentów po czterdziestce odbiega od doświadczeń młodszych grup wiekowych. Wcześniej bowiem *dziewictwo dziewcząt przed wejściem w związek małżeński było cenione przez obie płcie. Ich reputacja wynikała ze zdolności do opierania się zalotnikom i ich powstrzymywania, podczas gdy ocena chłopców zależała od ich osiągnięć w dziedzinie seksualnych podbojów*¹¹. Współcześnie postawy zmieniły się radykalnie, zwłaszcza wśród wielu nastolatków. Dziewczęta mają poczucie że aktywność seksualna, ze stosunkiem płciowym włącznie, jest ich prawem bez względu na wiek. W starszych pokoleniach konwencja pytania nakazywała czynnej seksualnie nastolatce udawać niewinność, natomiast wśród współczesnych nastolatków relacja ta jest odwrócona, zaś niewinność kiedy trzeba udaje wyrafinowanie. Trzeba w tym miejscu podkreślić, że zmiany w sferze postaw i zachowań seksualnych dziewcząt są znacznie większe niż u chłopców¹². Wynika to między innymi z faktu, iż zarówno w przeszłości, jak i teraz stosuje się wobec przedstawicieli obu płci inne normy dotyczące seksualności. Kiedy patrzymy na aktywność seksualną współczesnych nastolatków, nadal wyraźnie zaznacza się podział na dobre i złe dziewczęta i obowiązuje etyka męskich podbojów. Społeczne konstruowanie seksualności w większym stopniu dotyczy bowiem kobiet niż mężczyzn, a zatem ich życie erotyczne jest w większym stopniu kształtowane przez istniejące normy i wzory społeczne¹³. Potwierdzają to badania prowadzone w Polsce, które pokazują, że *kobiety są z jednej strony bardziej konserwatywne (zwłaszcza te, które definiują się jako religijne), ale z drugiej strony stosuje się wobec nich ostrzejsze oceny i na mniej się im pozwala*¹⁴.

⁹ Ibidem, s. 65.

¹⁰ Zmienia się stosunek młodych kobiet do erotyki, wyniki badań prowadzonych cyklicznie z uczniami ostatnich klas liceów, techników i zasadniczych szkół zawodowych wskazują, że w ostatnim pięcioleciu bardzo wyraźnie wzrósł odsetek dziewcząt, które prowadzą regularne życie seksualne i jest on już taki sam jak chłopców w tym przedziale wiekowym. W 1988 roku regularne stosunki seksualne deklarowało 8% badanych chłopców i 2% dziewcząt. Dziesięć lat później ten odsetek dla chłopców wynosił 14%, dla dziewcząt zaś 13%. Nadal jeszcze zdecydowanie wyższy jest w badanej przedziale wiekowym odsetek dziewcząt niż chłopców, które nie mają za sobą inicjacji seksualnej (w 1998 roku 27% chłopców i 50% dziewcząt), ale w ciągu dziesięciu lat ten odsetek bardziej się zmniejszył wśród dziewcząt (w 1988 roku wynosił 69%) niż wśród chłopców (w 1988 roku – 34%). B. Łaciak, op. cit., s. 349–350, na podstawie badań CBOS, *Młodzież o życiu seksualnym*, oprac. M. Wencel, Warszawa 1999.

¹¹ A. Giddens, *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 19–21.

¹² Ibidem.

¹³ A. Ostrowska, *Spojrzenie socjologa*, w: Z. Izdebski, A. Ostrowska, *Seks po polsku. Zachowania seksualne jako element życia Polaków*, Wydawnictwo MUZA, Warszawa 2003, s. 111.

¹⁴ Szerzej: Z. Izdebski, *Spojrzenie seksualologa*, w: Z. Izdebski, A. Ostrowska, op. cit.

Oczekiwania związane z wypełnianiem ról, zgodnie z obowiązującymi normami przekazywane są zarówno chłopcom, jak i dziewczynkom w procesie socjalizacji. Stanowi on toczący się przez całe życie okres, nauczania i uczenia się wartości oraz norm społecznych, również i tych, które dotyczą płci kulturowej. Ponieważ rozróżnienie między kobietami i mężczyznami jest czymś zupełnie podstawowym dla wielu społeczeństw, ów sposób kategoryzowania sfery relacji społecznych ma bardzo długą tradycję¹⁵. Socjalizacja dotycząca płci stanowi część, niekiedy świadomych działań dorosłych, wykorzystujących ściśle określone kary i nagrody dla uzyskania odpowiednich zachowań w tym obszarze (w tym, węższym sensie oddziaływań podmiotu na przedmiot, można wprowadzić rozróżnienie na socjalizację, która ma charakter bardziej procesualny i wychowanie, które jest działaniem konkretnych osób, którym przyświecają jasno określone cele)¹⁶. W toku tego procesu otrzymuje się wzmocnienia negatywne (sankcje), za działania nieodpowiednie, niezgodne z wyobrażeniem o tym jak powinien postępować chłopiec czy dziewczynka na danym etapie rozwoju, natomiast wzmocnienia pozytywne – nagrody, za działania dostosowane do oczekiwań związanych z rolą. *Odtąd dziewczynki muszą być nieśmiałe, delikatne, wrażliwe, bierno, opiekuńcze, gotowe do współdziałania intuicyjne, psychicznie niesamodzielne, a chłopcy aktywni, śmiały, konkurencyjni, odważni innowacyjni, dominujący i agresywni*¹⁷. Utrwała to pośrednio funkcjonujące stereotypy dotyczące cech osobowościowych, jak i ról społecznych, wyglądu zewnętrznego czy zawodów, które w przyszłości powinni wykonywać przedstawiciele obu płci. Oddziaływanie socjalizacyjne może też być bardziej subtelne. Często dzieci uczą się jak być dziewczętami lub chłopcami przez obserwowanie interakcji, w jakie dorośli wchodzą między sobą, czy z innymi dziećmi, a także narzucony im sposób ubierania się, otrzymywane książki, zabawki¹⁸. To w jakim stopniu chłopcy będą chłopcami a dziewczynki damami, zależy więc w znacznie mierze od *stosowanych wobec nich we wczesnym dzieciństwie metod wychowawczych, które sprzyjają właściwej identyfikacji z rolą związaną z płcią lub mogą powodować jej wypaczenie*¹⁹. Bez wątplenia dzieciństwo można uznać za najważniejszy i przełomowy dla dalszego rozwoju okres, stanowiący podłoże dla kształtowania się przyszłych relacji społecznych. Nie do przecenienia jest jego oddziaływanie na rozwój seksualny człowieka, stanowi on bowiem matrycę, która organizuje i integruje treści pochodzące z okresów późniejszych. Zachowanie seksualne człowieka poza uwarunkowaniami biologicznymi jest więc regulowane

¹⁵ Trzeba dodać, że w kulturze Zachodu istnieje tradycja pojmowania rodzaju (*gender*), jako tożsamego z kategorią płci (*sex*). Tym samym rodzaj i jego właściwości są postrzegane jako zjawiska naturalne. W tej perspektywie przyjmuje się, iż kobiety i mężczyźni w sposób naturalny różnią się od siebie nie tylko pod względem biologicznym, lecz również psychicznym. W takim podejściu uważa się, że różnice psychiczne stanowią naturalną konsekwencję uwarunkowań biologicznych. Takie rozumienie stanowi między innymi podstawę funkcjonalistycznego podejścia do badania ról płciowych. Z perspektywy feministycznej rodzaj jest kategorią odrębną od płci, kształtowaną w procesie socjalizacji. Definicje i wyobrażenia męskości i kobiecości wpływają zaś z praktyk kulturowych danego społeczeństwa, nie są determinowane biologicznie. A. Gromkowska, *Kobiecość w kulturze globalnej. Rekonstrukcje i reprezentacje*, Wydawnictwo WOLUMIN, Poznań 2002, s. 42–45.

¹⁶ Na potrzeby niniejszego opracowania terminy te będą używane zamiennie. Niemniej przedmiotem analizy będzie proces wychowania, ze względu na fakt, że rozważania koncentrują się na jej wpływie na rozwój seksualności człowieka i nie dotyczą one oddziaływań innych instytucji socjalizujących. Rozszerzając jednak tę koncepcję można analizować jak rodziny, szkoły i miejsca pracy, literatura, mass media uczą chłopców i dziewczynki właściwego dla płci zachowania. Spośród różnych form socjalizacji płci, jakie napotykałyśmy w naszym życiu, to rodzina ma prawdopodobnie najtrwalszy wpływ, równie intensywnej presji podlegamy ze strony grup rówieśniczych.

¹⁷ Ibidem, s. 46.

¹⁸ C. M. Renzetti, D. J. Curran, *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 104.

¹⁹ A. Gromkowska, op. cit., s. 45.

wychowaniem, które narzuca człowiekowi pewne nakazy i ograniczenia, żądając ich przestrzegania²⁰. Wychowanie seksualne to *ogół oddziaływań wychowawczych zmierzających do ukształtowania u dzieci i młodzieży pożądaných postaw wobec własnej płciowości, seksualności i aktywności seksualnej*²¹.

Analizując rozwój zmienności i stałości ludzkiego funkcjonowania, także w sferze seksualności, trzeba zauważyć, że *rozwój jednostki to wypadkowa różnych sił, zarówno o charakterze biologicznym, jako efekt dojrzewania organizmu, jak i o charakterze społecznym, jako efekt uczenia się pod wpływem stymulacji płynącej z otoczenia*²². Przyjęty model wychowania wpływa zaś na kształtowanie się późniejszych postaw wobec aktywności seksualnej. Model wychowania seksualnego to ściśle określony sposób ujmowania i podejmowania zagadnień związanych z seksualnością. Najczęściej w literaturze przedmiotu wyróżnia się trzy jego postacie: **permissywny**, **restrykcyjny** i **złotego środka**, które różnią się zasięgiem udzielanych informacji dzieciom oraz sposobem przedstawiania i oceniania tych samych zjawisk²³. Badania przeprowadzone przez Gulczyńską wykazały istnienie czwartego modelu – **modelu chaotycznego**²⁴.

W modelu permissywnym – przyzwalającym, liberalnym, seksualność i zachowania z nią związane są priorytetem w życiu człowieka. Rodzice epatują seksualnością, gloryfikując jej znaczenie, informacje przekazywane dziecku są często ostre, gorszące i niedostosowane do wieku. Tabu związane z płciowością i zachowaniami, których dziecko nie powinno być świadkiem jest wąskie i ogranicza się zazwyczaj do niewielu aktywności. Rodzice, preferujący model liberalny, akceptują szerokie spektrum stosunków seksualnych (zarówno przed i poza małżeństwem, jak i z wieloma partnerami), które są oderwane od prokreacji, co sprzyja stosowaniu wszystkich środków antykoncepcyjnych łącznie z aborcją.

W modelu rygorystycznym seksualność traktowana jest jako zagrożenie. Zdaniem rodziców, dziecko jest istotą aseksualną, którą powinno izolować się od bodźców budzących zainteresowanie erotyką. Przejawy odkrywania lub doświadczania seksualności są tłumione lub karane. Naganne jest przywiązywanie wagi do płciowych części ciała oraz poznawanie ich – nawet w formach charakterystycznych dla etapów rozwojowych. Istniejące tabu jest niezwykle szerokie, a tematyka płci nie jest przedmiotem dyskusji pomiędzy dorosłymi i dziećmi. Rodzice starają się też, aby dzieci nie rozmawiały na zakazane tematy z rówieśnikami. Dojrzewanie traktuje się wyłącznie jako zmiany fizyczne i psychiczne, pomija się natomiast

²⁰ Z. Izdebski, *Kocha, lubi, szanuje. Wychowanie do życia w rodzinie*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1999, s. 71.

²¹ A. Długolecka, *Wychowanie i edukacja seksualna*, w: *Edukacja seksualna*, red. Z. Lew-Starowicz, A. Długolecka, Świat Książki, Warszawa 2006, s. 237.

²² M. Beissert, *W poszukiwaniu modelu seksualności człowieka*, w: M. Beissert (red.), op. cit., s. 14–15. Rozwój seksualny, ma charakter niepowtarzalnego kontekstu rozwojowego jednostki. Typowym przykładem może być kształtowanie się rozwoju seksualnego w fazie dorastania, kiedy to naciski biologiczne w postaci napięcia seksualnego składają do poszukiwania skutecznych sposobów jego zmniejszenia. W zależności od tego, czy wychowawcy nastolatka akceptują formy aktywności seksualnej typowe dla osobnika dorastającego, w zależności od przynależności do grupy rówieśniczej oraz od jej rodzaju i wreszcie nawet w zależności od typu polityki społecznej państwa nastolatek może się znaleźć w sytuacji (tworzyć indywidualny kontekst rozwojowy), w której aktywność seksualna będzie akceptowana, lub też w sytuacji odwrotnej, w której będzie represjonowana. Wpływy obu złożonych zestawów uwarunkowań doprowadzą do powstania zupełnie różnych kontekstów rozwojowych i w efekcie w każdym z opisanych przypadków seksualność może przybrać zupełnie inny kształt.

²³ M. Beisert, *Seks twojego dziecka*, Wyd. Zysk i s-ka, Poznań 1991; D. Krzywicka, *Metody wychowania seksualnego*, Wyd. Forword, Kraków 1994; A. Długolecka, *Wychowanie i edukacja seksualna*, w: *Edukacja seksualna*, red. Z. Lew-Starowicz, A. Długolecka, Świat Książki, Warszawa 2006.

²⁴ A. Gulczyńska, *Rodzinne uwarunkowania aktywności seksualnej młodych dorosłych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009.

sferę seksualną. Kontakt z seksualnością możliwy jest dopiero po osiągnięciu dorosłości lub zawarciu związku małżeńskiego. Seks akceptowany jest wyłącznie w związkach małżeńskich, ma służyć prokreacji, niedopuszczalne jest więc stosowanie metod antykoncepcji, zakazana jest masturbacja oraz zachowania inne niż heteroseksualne.

Model złotego środka traktuje seksualność jako jedną ze sfer życia człowieka – intymną, prywatną, odpowiedzialną oraz autonomiczną. Przekazywanie przez rodziców informacji na temat płci dostosowywane jest do wieku i faz rozwoju dziecka. Seksualność związana jest z wieloma wartościami w życiu człowieka: miłością, odpowiedzialnością i dojrzałością – zarówno w małżeństwie, jak i w alternatywnych formach życia małżeńskiego i rodzinnego. Akceptowana jest masturbacja, środki antykoncepcyjne, natomiast aborcja traktowana jest jako zło konieczne.

W modelu chaotycznym informacje na temat płciowości są dostarczane dziecku w sposób przypadkowy, wynikający z aktualnego nastroju opiekunów lub sytuacji. Przekazywana wiedza jest często niedostosowana do wieku dziecka – nadmiernie obciążająca i niezrozumiała lub oparta na mitach i nierzetelnych danych.

Model wychowania seksualnego determinuje, poprzez zawarte w nim czynniki kulturowe i psychospołeczne, życie erotyczne – zwłaszcza w przypadku dziewczynek, których seksualność w większym stopniu jest regulowana przez czynniki środowiskowe²⁵. Stereotypowe wychowanie dziewcząt, wiąże się z podkreśleniem i akcentowaniem barier – określanych jako psychiczne czy osobowościowe – które wpływają na kształtowanie się społecznie akceptowanych ról związanych z płcią. Ograniczenia, które pojawiają się wobec nich w tej sferze, są dużo bardziej restrykcyjne od tych obowiązujących w świecie męskim. Na koniec warto zaznaczyć, że wychowanie seksualne to proces, który polega na kształtowaniu pewnych postaw wychowanków, formowaniu ich systemu wartości, zasad postępowania, związanych z popędem seksualnym, ale i szerzej z kształtowaniem ról i całej dziedziny aktywności ludzkiej związanej z płcią: w tym i z małżeństwem, rodzicielstwem, funkcjonowaniem relacji między partnerami. Społeczne oczekiwania ujawniają się w odniesieniu do tego obszaru przede wszystkim poprzez proponowane i odradzane role.

Przystępując do analizy modeli wychowania seksualnego, trzeba podkreślić, że opisane przemiany w sferze obyczajowej wpływają także na funkcjonowanie polskiej rodziny, którą charakteryzuje różnorodność form i tendencja do zmian w jej strukturze i obyczajach. Powszechna aktywność zawodowa kobiet wymusza partnerski (egalitarny) podział obowiązków i powoduje oczekiwanie równoprawności emocjonalnej i społecznej w małżeństwie, co wpływa także na stosunki i interakcje między rodzicami a dziećmi. Historycznie dominująca w polskiej tradycji kulturowej rodzina patriarchalna, wraz z przeobrażeniami społecznymi i ekonomicznymi odchodzi w przeszłość²⁶. Dominujące dotąd relacje, charakteryzujące się

²⁵ Z przełomowych badań przeprowadzonych przez H. Malewską, wynikało, że wychowanie dziewcząt ma decydujący wpływ na kształtowanie się ich późniejszych postaw wobec aktywności seksualnej. Stwierdzono, że kobiety bardziej tolerancyjne, posiadające więcej informacji o życiu seksualnym osiągały wyższy poziom satysfakcji seksualnej, aktywność seksualną łączyły z uczuciem, a ocena partnerów seksualnych była bardziej pozytywna, kobiety te osiągały też nieco wyższą pozycję w pracy zawodowej niż kobiety wychowywane restrykcyjnie. Zob. H. Malewska, *Kulturowe i psychospołeczne determinanty życia seksualnego*, Warszawa 1967.

²⁶ W Polsce już od wielu lat model partnerski był modelem pożądanym przez większość kobiet, natomiast w praktyce nadal często realizowany był model tradycyjny, czyli taki, w którym *kobieta jest odpowiedzialna za prace domowe i obowiązki związane z opieką i wychowaniem dzieci, niezależnie od tego czy pracowała zawodowo, czy też nie*. Lissowska, s. 100. O typologiach współczesnych rodzin pisze szerzej: s. 104. Wyniki badań nad preferowanymi modelami rodzin pokazują, że następują wyraźne zmiany w kierunku modelu partnerskiego, jednak nadal od kobiet oczę-

władzą męża i ojca jako jedynego żywiciela rodziny, stopniowo tracą na znaczeniu, a ich miejsce zajmują związki partnerskie, w których mąż i żona, a także dzieci traktowani są na równi. Wzrasta w nich rola i znaczenie kobiet²⁷. Pytanie o modele preferowane małżeństwa – co najmniej od kilku lat powraca w badaniach opinii społecznej. Analiza ich wyników pokazuje, że nie ma wątpliwości co do kierunku zmian – model partnerski²⁸ jest w coraz większym stopniu popierany przez Polaków, a zwłaszcza Polki. Kobiety i mężczyźni różnią się jeśli chodzi o preferowane modele małżeństwa, ale różnice te wyraźnie się zmniejszają. Niższe wśród mężczyzn poparcie dla modelu partnerskiego jest o tyle niefortunne, że jak wykazują badania *ze względu na wiele czynników kulturowych i nierówną w istocie władzę w rodzinie, to mężczyźni często decydują o modelu rodziny*²⁹. Ich słabsze poparcie może powodować, że jest on znacznie rzadziej realizowany niż oczekują kobiety. Ponieważ jednak popularność małżeństw partnerskich rośnie wśród młodych mężczyzn i kobiet, możemy mieć nadzieję, na zbliżenie poglądów na wspólnotę, którą razem budują. Zmianę pokoleniową ukazuje wyraźny związek między wiekiem a wyborem modelu – osoby należące do młodszych grup (18–24 lata) rzadziej opowiadają się za modelem tradycyjnym, co pozwala sądzić, że poparcie dla małżeństw partnerskich będzie wzrastać, a dla tradycyjnych spadać³⁰. Przemiany obyczajowe doby polskiej transformacji – w zakresie ról małżeńsko-rodzinnych – uwiłocznily się więc w przechodzeniu od ideologicznych założeń o równości płci i podporządkowaniu ról kobiety nadrzędnym normom i zakazom społecznym w okresie realnego socjalizmu, do idei odrębności biopsychicznej między płciami i komplementarności ról kobiety i mężczyzny. Pojawia się pytanie czy poglądy te znajdują odbicie we współczesnej wersji tradycyjnego modelu wychowania seksualnego, w którym wprawdzie akcentuje się zdecydowanie odrębne cechy kobiet i mężczyzn, ale nadal, jak wskazują niektórzy badacze, podkreśla się odmienne ich role w życiu małżeńsko-rodzinnym³¹.

II. Metodologia badań własnych

Cele badań:

— analiza modeli wychowania seksualnego występujących w rodzinach pochodzenia współczesnych młodych kobiet;

kuje się wykonywania większości prac na rzecz domu i rodziny. A. Titkow, D. Duch-Krzysztozek, B. Budrowska, *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004.

²⁷ E. Lissowska, *Równouprawienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie*, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2008, s. 101.

²⁸ Jako model partnerski określa się taki, gdzie mąż i żona mniej więcej tyle samo czasu przeznaczają na pracę zawodową i oboje w równym stopniu zajmują się domem i dziećmi; model tradycyjny – tylko mąż pracuje zawodowo, a żona organizuje życie towarzyskie, zajmuje się domem, dziećmi; mieszały – mąż więcej czasu poświęca na pracę zawodową, a żona oprócz pracy zawodowej zajmuje się domem i dziećmi. M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2006, s. 13.

²⁹ Ibidem, s. 14.

³⁰ W 2004 roku największym poparciem cieszył się partnerski model małżeństwa (ponad połowa – 56%). Wskazują na to związki między wiekiem a wyborem modelu małżeństwa, który uważa się za najwłaściwszy – osoby należące do najstarszych grup wieku – 65 lat i więcej, znacznie częściej niż młodszy opowiadają się za modelem tradycyjnym, a rzadziej popierają małżeństwa partnerskie. Najwięcej zwolenników małżeństwo partnerskie znajduje wśród osób najmłodszych, w grupie wieku 18–24 lata, ma ono poparcie 63,5% badanych, a w grupie 55–64 lata – 45,5% badanych, wraz z wiekiem rośnie też poparcie dla tradycyjnego modelu rodziny; to, że model jest uznawany za najlepszy nie znaczy, że jest on realizowany – jaki realizują w swoich domach: zgodne z tym co w preferencjach. Ibidem, s. 15.

³¹ A. Paluk, op. cit., s. 10.

- zbadanie, czy istnieją różnice pomiędzy kobietami a mężczyznami w zakresie wychowania seksualnego w ich rodzinach pochodzenia;
- zbadanie, czy istnieją różnice w partnerskim funkcjonowaniu seksualnym kobiet w zależności od modelu wychowania seksualnego rodziny pochodzenia.

Charakterystyka osób badanych.

Wybór osób do badań był doboorem celowym. Do grupy badawczej zostali wybrani młodzi dorośli. Za kryterium wczesnej dorosłości został przyjęty wiek 19–25 lat, opierając się na etapach rozwoju człowieka według Eriksona.

Tabela 1

Charakterystyka osób badanych'

Zmienne socjodemograficzne	Dane liczbowe
Liczebność	269 osób
Płeć	— 187 kobiet (69,4%) — 82 mężczyzn (30,6%)
Typ obecnego związku	— małżeństwo: 20 (7,8%) — partnerski bez wspólnego zamieszkiwania: 116 (45,5%) — partnerski, wspólne zamieszkiwanie: 52 (20,4%) — brak związku: 67 (26,3%)
Status rodziny pochodzenia	— pełna 84 (73,7%) — niepełna 20 (17,5%) — rekonstruowana 6 (5,3%)
Religijność	— niewierzący: 13 (5,1%) — poszukujący religijnie: 8 (3,1%) — wierzący i niepraktykujący: 65 (25,5%) — wierzący i nieregularnie praktykujący: 115 (45,1%) — wierzący i regularnie praktykujący: 54 (21,2%)

Metody badawcze.

Kwestionariusz do Badania Modeli Wychowania Seksualnego składał się z trzech części:

- metryczkowa;
- dotycząca modeli wychowania seksualnego w rodzinach pochodzenia badanych;
- dotycząca funkcjonowania seksualnego w związkach partnerskich.

Organizacja badań.

Procedura badawcza składała się z trzech etapów:

- Etap selekcyjny – wybór osób do badań. Etap ten polegał na uzyskaniu zgody osób do wzięcia udziału w badaniach. Po uzyskaniu wstępnej zgody na badanie (w rozmowie zapoznawczej) osobie badanej przedstawiony został cel badań i sposób ich przeprowadzenia. Osoby badane uzyskują również wszelkie potrzebne wyjaśnienia dotyczące dyskrecji, dobrowolności i anonimowości badań.
- Etap badań właściwych. Polegał na anonimowych badaniach kwestionariuszowych. Wszyscy badani zostali jeszcze raz poinformowani o celu przeprowadzanych badań, o ich anonimowości i dobrowolności. Osoby badane wypełniały kwestionariusze samodzielnie i w umówionym (dogodnym dla nich) terminie oddawały je prowadzącemu badanie.
- Etap opracowania wyników. Polegał na statystycznym opracowaniu wyników w programie SPSS oraz ich interpretacji.

III. Wyniki badań

3.1. Modele wychowania seksualnego w rodzinach pochodzenia badanych

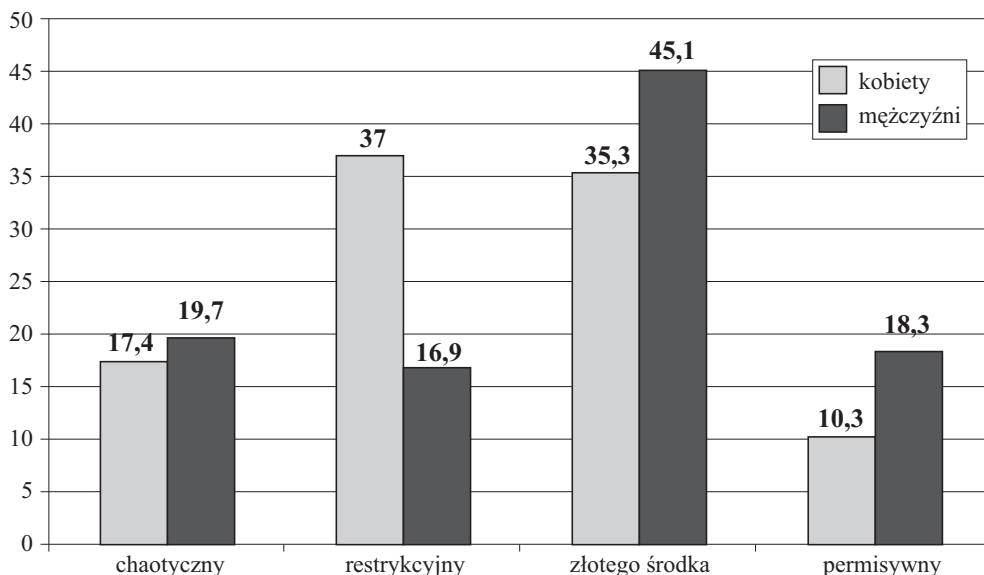
Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że większość badanych kobiet wychowywana była zgodnie z modelem restrykcyjnym (37%), następnie modelem złotego środka (35,3%), modelem chaotycznym (17,4%) i tylko 10,3% zgodnie z modelem permissywnym. Wyniki badań mężczyzn wskazują na inny sposób ich wychowywania odnośnie seksualności. Większość mężczyzn (45,1%) deklaruje wychowanie zgodnie z modelem złotego środka, następnie modelem chaotycznym (19,7%), modelem permissywnym (18,3%) i zaledwie 16,9% zgodnie z modelem restrykcyjnym³². Opisane dane przedstawiono w tabeli oraz na wykresie.

Tabela 2

Modele wychowania seksualnego a płeć

Płeć	Model	Częstość	Procent
Kobiety	chaotyczny	32	17,4
	restrykcyjny	68	37,0
	złotego środka	65	35,3
	permissywny	19	10,3
Mężczyźni	chaotyczny	14	19,7
	restrykcyjny	12	16,9
	złotego środka	32	45,1
	permissywny	13	18,3

Wykres 1. Modele wychowania seksualnego a płeć

³² A. Gulczyńska, *Rodzinne uwarunkowania aktywności seksualnej młodych dorosłych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009.

3.2 Modele wychowania seksualnego kobiet a funkcjonowanie seksualne w związkach partnerskich

Postanowiono także zbadać w jaki sposób wychowanie zgodnie z określonym modelem seksualnym wiąże się u kobiet z funkcjonowaniem seksualnym w związkach partnerskich. Przeprowadzona analiza dotyczyła umiejętności nawiązywania, rozwijania i podtrzymywania interakcji seksualnej oraz zaangażowania w budowę trwałego związku partnerskiego.

- Nawiązywanie interakcji seksualnej; brak różnic.
- Rozwijanie interakcji seksualnej: Kobiety wywodzące się z rodzin, w których dominował model restrykcyjny mają najwięcej trudności z rozwijaniem interakcji seksualnej (średnia: 3,3519, przy $F = 0,0045$). Najmniej trudności w zakresie rozwijania interakcji deklarują osoby z modelu złotego środka (2,2946) oraz modelu chaotycznego (średnia: 2,300).
- Podtrzymywanie interakcji seksualnej: Kobiety wychowane w modelu złotego środka (2,5), charakteryzują się najwyższą umiejętnością podtrzymywania interakcji seksualnej. Kobiety wywodzące się z rodzin, w których dominował model restrykcyjny mają najwięcej trudności z podtrzymaniem interakcji seksualnej (średnia: 2,8148, przy $F = 0,036$).
- Tworzenie trwałego związku erotycznego: brak różnic³³.

IV. Wnioski z badań

- Wychowanie seksualne dziewczynek jest bardziej rygorystyczne, a także akcentujące ograniczenia i trud związany z byciem kobietą.
- Większe przyzwolenie na zainteresowanie seksualnością otrzymują od rodziców chłopcy, co być może przyczyniać się do obserwowanych w wieku późniejszym, różnic w funkcjonowaniu erotycznym.
- Wychowanie kobiety w modelu restrykcyjnym może przyczyniać się do problemów w partnerskim funkcjonowaniu seksualnym w zakresie rozwijania interakcji seksualnej oraz jej podtrzymywania. Nie stwierdzono różnic w umiejętności nawiązywania interakcji seksualnej oraz tworzenia trwałego związku erotycznego.
- Wychowanie ma istotny wpływ na kształtowanie się późniejszych postaw wobec aktywności seksualnej – przyjęty model wychowania może determinować pewne aspekty życia seksualnego (poprzez zawarte w nim kulturowe i psychospołeczne determinanty) – zwłaszcza w przypadku dziewczynek, których seksualność w większym stopniu jest regulowana przez czynniki środowiskowe.

Bibliografia

- Beisert M., *Seks twojego dziecka*, Wyd. Zysk i s-ka, Poznań 1991.
- Beisert M., *Trud dorastania seksualnego*, w: *Seksualność w życiu człowieka*, red. M. Beisert, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Długolecka A., *Wychowanie i edukacja seksualna*, w: *Edukacja seksualna*, red. Z. Lew-Starowicz, A. Długolecka, Świat Książki, Warszawa 2006.

³³ A. Gulczyńska, *Rodzinne uwarunkowania aktywności seksualnej młodych dorosłych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009.

- Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2006.
- Giddens A., *Przemiany intymności. Seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Gromkowska A., *Kobiecość w kulturze globalnej. Rekonstrukcje i reprezentacje*, Wydawnictwo WOLUMIN, Poznań 2002.
- Gulczyńska A., *Rodzinne uwarunkowania aktywności seksualnej młodych dorosłych*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009.
- Izdebski Z., *Kocha, lubi, szanuje. Wychowanie do życia w rodzinie*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1999.
- Izdebski Z., *Spojrzenie seksuologa*, w: Z. Izdebski, A. Ostrowska, *Seks po polsku. Zachowania seksualne jako element życia Polaków*, Wydawnictwo MUZA, Warszawa 2003.
- Jakubowska H., *Socjologia ciała*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2009.
- Krzywicka D., *Metody wychowania seksualnego*, Wyd. Forword, Kraków 1994.
- Lisowska E., *Równouprawnienie kobiet i mężczyzn w społeczeństwie*, Wydawnictwo SGH, Warszawa 2008.
- Łaciak B., *Obyczajowość polska czasu transformacji*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2005.
- Malewska H., *Kulturowe i psychospołeczne determinanty życia seksualnego*, PWN, Warszawa 1967.
- Mc Nair, *Seks, demokratyzacja pożądania i media, czyli kultura obnażania*, Wydawnictwo MUZA, Warszawa 2004.
- Ostrowska A., *Spojrzenie socjologa*, w: Z. Izdebski, A. Ostrowska, *Seks po polsku. Zachowania seksualne jako element życia Polaków*, Wydawnictwo MUZA, Warszawa 2003.
- Pałuk A., *Modele ról kobiety w podręcznikach wychowania seksualnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005.
- Renzetti C. M., Curran D. J., *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005.
- Szpakowska M., *Chcieć i mieć. Samowiedza obyczajowa w Polsce okresu przemian*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa 2003.
- Titkow A., Duch-Krzysztozek D., Budrowska B., *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2004.
- Ziółkowski M., *Przemiany interesów i wartości społeczeństwa polskiego*, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 2000.

Summary

Models of Sexual Upbringing in the Families of Origin of Modern Women versus the Transformation of Sexual Morality

The paper attempts to present the transformations in sexual morality and their significance for the sexual upbringing of men and women. The results of the research presented herein allow us to analyze the models of sexual upbringing implemented in the families of origin of modern young women. It also verifies whether there are differences between men and women in the realm of sexual upbringing in their families of origin and if there are differences in their sexual functioning within a partnership depending on the model of sexual upbringing in the family of origin.

